

# Het levenstestament: gebruik en toepassing door het notariaat

Rieneke Stelma-Roorda LLM MSc

MANAGEMENTRAPPORTAGE

**In deze managementrapportage worden de resultaten gepresenteerd van een vragenlijstonderzoek onder notarissen en kandidaat-notarissen gericht op de toepassing van het levenstestament in de praktijk. Aan bod komen de aanleiding van het onderzoek, de methoden die zijn gebruikt, de resultaten en tot slot enkele aanbevelingen voor toekomstig onderzoek.**

## **Aanleiding onderzoek**

Met een levenstestament kunnen volwassenen in Nederland zelf voorzieningen treffen voor een toekomstige periode van wilsonbekwaamheid. In vergelijking met andere Europese landen is het levenstestament een relatief nieuw instrument in Nederland. Tot op heden is er nog geen expliciete wettelijke basis voor en heeft het notariaat de (verdere) ontwikkeling van het levenstestament opgepakt. Op basis van ervaringen en observaties uit de praktijk worden door het notariaat gebruikte modellen aangepast en vernieuwd.<sup>1</sup> Om het notariaat bij deze ontwikkelingen te ondersteunen wordt momenteel aan de Vrije Universiteit en het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) een promotieonderzoek uitgevoerd, gericht op het gebruik en de toepassing van het levenstestament in de praktijk. In het kader van dit promotieonderzoek is in 2018 een vragenlijstonderzoek onder notarissen en kandidaat-notarissen uitgevoerd.<sup>2</sup> Enkele uitkomsten van dit onderzoek worden in deze managementrapportage uitgelicht. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de achtergrondkenmerken van cliënten die een levenstestament opstellen, de toezicht- en controlemaatregelen die door notarissen worden gebruikt en tot slot de acceptatie door derden.

## **Onderzoeksmethoden**

In mei 2018 zijn alle 3.239 leden van de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (vanaf nu: KNB) middels een email benaderd met de vraag of zij aan het onderzoek wilden meewerken door een online vragenlijst in te vullen.<sup>3</sup> Zes weken later werd een reminder opgenomen in de nieuwsbrief van de KNB. Uiteindelijk hebben 220 respondenten (i.e. medewerkers van notariskantoren in Nederland) de vragenlijst ingevuld, waarvan 165 respondenten volledig en 55 respondenten gedeeltelijk. Dit betekent dat er sprake is van een totale respons van ongeveer 6,8%. De lage respons is direct te relateren aan de vrij indirecte manier van benaderen. Om privacy redenen mochten notarissen door

<sup>1</sup> Zo werd in mei 2018 een nieuw model gepresenteerd door de KNB waaraan een paragraaf gericht op 'toezicht' is toegevoegd. Meer recent nog, maart 2019, presenteerde de Vereniging van Estate Planners in het Notariaat een vernieuwd model.

<sup>2</sup> In deze managementrapportage wordt voor de leesbaarheid gebruik gemaakt van de term 'notarissen' om zowel notarissen als kandidaat-notarissen mee aan te duiden.

<sup>3</sup> De maillijst die is gebruikt, bleek niet helemaal actueel. Zo kwam de mail in circa 30 gevallen niet aan of ontving het onderzoeksteam een automatisch bericht dat het emailadres niet langer in gebruik was.

het onderzoeksteam niet direct en persoonlijk worden aangeschreven. Ook had het onderzoeksteam - om privacy redenen - geen inzicht in wélke notaris kantoren al wel, en welke niet gereageerd hadden op enig moment. Een aantal notarissen heeft middels een e-mail aangegeven de vragenlijst niet in te zullen vullen, aangezien zij zich in de praktijk niet bezighouden met het levenstestament. Mogelijkerwijs hebben meer notarissen om deze reden de vragenlijst niet ingevuld. Van de 220 respondenten die de vragenlijst hebben beantwoord, blijkt namelijk 97,3% het levenstestament aan te bieden, terwijl 2,7% van de respondenten werkzaam is op een kantoor waar het levenstestament niet wordt aangeboden. Ondanks de lage respons lijken de respondenten goed verdeeld over de verschillende regio's in Nederland. Uit tabel 1 blijkt dat gekeken naar de verhouding met het aantal notarissen werkzaam in de regio, het responspercentage behoorlijk verdeeld lijkt over de verschillende regio's. Het responspercentage is relatief lager in de regio's West (Noord-Holland en Zuid-Holland) en Noord (Drenthe, Friesland en Groningen). Een mogelijke verklaring voor de relatief lage respons in de regio West is dat in deze regio een aantal grote kantoren gevestigd zijn waar niet of nauwelijks met het levenstestament wordt gewerkt.<sup>4</sup>

**Tabel 1 Responspercentage gekeken naar regio's**

Regio's	Aantal (kandidaat-) notarissen per regio <sup>5</sup>	Aantal respondenten per regio	Responspercentage gekeken naar regio
Midden (Flevoland, Utrecht)	291	23	7,9
Noord (Drenthe, Friesland, Groningen)	285	13	4,6
Oost (Gelderland, Overijssel)	513	48	9,4
West (Noord-Holland, Zuid-Holland)	1475	82	5,6
Zuid (Limburg, Noord-Brabant, Zeeland)	552	54	9,8

## Resultaten

### *Achtergrondkenmerken cliënten*

Allereerst is de respondenten gevraagd naar de leeftijdscategorie waarin het merendeel van de cliënten die een levenstestamenten opstellen, zich bevindt. 164 notarissen hebben een antwoord gegeven op deze vraag. In figuur 1 op de volgende pagina is te zien dat het merendeel van de cliënten volgens de respondenten tussen de 60 en 70 jaar oud is. 45 notarissen hebben aangegeven dat het merendeel van de cliënten ouder is dan 70. Slechts 2 notarissen hebben aangegeven dat het merendeel van de cliënten die een levenstestament opstellen jonger is dan 50 jaar. Dit lijkt erop te duiden dat het levenstestament in de meeste gevallen pas op latere leeftijd wordt opgesteld. Hierbij

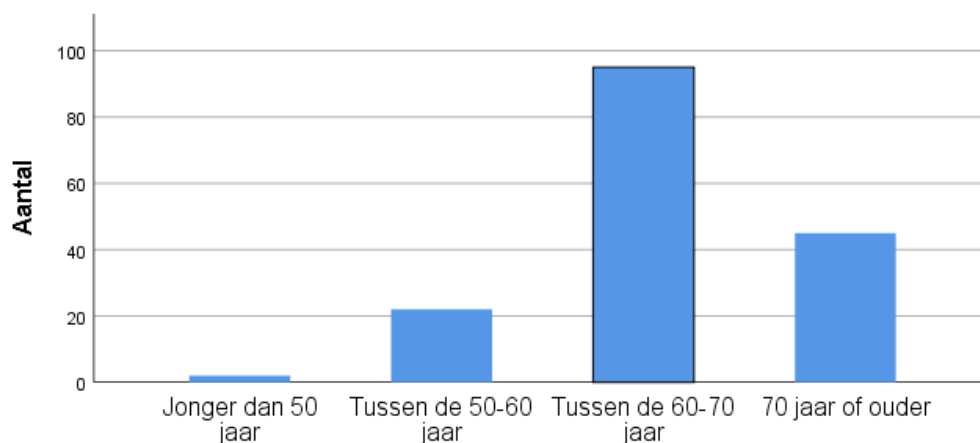
<sup>4</sup> Zie <http://www.advocatie.nl/notariaat-top-30-2018> voor een lijst met de grootste kantoren in Nederland (laatst bijgewerkt: 15-04-2019). Vervolgens is gekeken waar deze kantoren zijn gevestigd en of het levenstestament op deze kantoren wordt aangeboden.

<sup>5</sup> Voor deze cijfers is gekeken naar het aantal notarissen en kandidaat-notarissen per provincie op 01-01-2018 zoals weergegeven in de KNB Factsheet leden en medewerkers – meerjarenoverzicht, via <https://www.knb.nl/actueel/factsheets> (laatst bijgewerkt: 02-04-2019). Het totaal aantal komt niet overeen met het eerdergenoemde aantal notarissen dat via de mail is benaderd met de vraag of zij mee wilden werken aan het onderzoek. Zoals reeds is aangegeven, is een mogelijke verklaring hiervoor dat de maillijst die is gebruikt niet meer helemaal actueel was.

dient benadrukt te worden dat het gaat om observaties van notarissen, de informatie komt met andere woorden uit de tweede hand.

Naast de leeftijdscategorie van cliënten is de notarissen eveneens gevraagd voor welke situatie cliënten volgens hen voorzieningen beogen te treffen. Hierbij konden meerdere antwoordcategorieën worden aangevinkt. Door middel van de categorie 'anders' werd respondenten de mogelijkheid geboden de lijst met antwoordmogelijkheden aan te vullen met oogmerken die in hun praktijk eveneens voorkomen. 164 notarissen hebben een antwoord gegeven op deze vraag. Op twee respondenten na, geven alle respondenten aan dat het oogmerk om voorzieningen te treffen voor een toekomstige situatie van wilsonbekwaamheid door ziektes als dementie, in hun praktijk voorkomt. 109 notarissen geven aan dat het oogmerk om voorzieningen te treffen voor een toekomstige situatie van wilsonbekwaamheid door onverwachte omstandigheden zoals een auto-ongeluk, in hun praktijk voorkomt. 88 respondenten geven aan dat het oogmerk van mobiliteitsproblemen in hun praktijk voorkomt. Problemen met de digitalisering en modernisering van de samenleving komen bij 56 notarissen voor in hun praktijk. 15 respondenten hebben in plaats van of in aanvulling op bovenstaande antwoordcategorieën andere oogmerken voor het opstellen van een levenstestament genoemd. Genoemd worden oogmerken als vakantie, verblijf in het buitenland of langdurige afwezigheid. Een aantal respondenten geeft aan dat zakelijke motieven een rol kunnen spelen, zoals zakelijke afwezigheid of de 'aanwezigheid van groot vermogen of het voeren van een onderneming met meerdere directieleden'. Daarnaast wordt ook genoemd, het behouden van autonomie en het voorkomen van een maatregel zoals onderbewindstelling.

**Figuur 1** Leeftijd cliënten



Naast de vraag welke verschillende oogmerken in de praktijk van respondenten voorkomt, is de notarissen eveneens gevraagd welk oogmerk het meeste voorkomt. In tabel 2 is te zien dat een toekomstige situatie van wilsonbekwaamheid door ziektes als dementie als oogmerk om een levenstestament op te stellen volgens respondenten verreweg het meeste voorkomt. Het levenstestament lijkt met andere woorden in het merendeel van de gevallen bedoeld als middel om een zekere mate van autonomie te behouden in een periode waarin de cliënt door wilsonbekwaamheid niet meer zelf tot handelen in staat is. Deze periode van wilsonbekwaamheid betekent in de regel echter ook dat de cliënt niet of verminderd in staat zal zijn om het handelen van de gevolmachtigde te controleren en toezicht te houden op de uitvoering van het levenstestament.

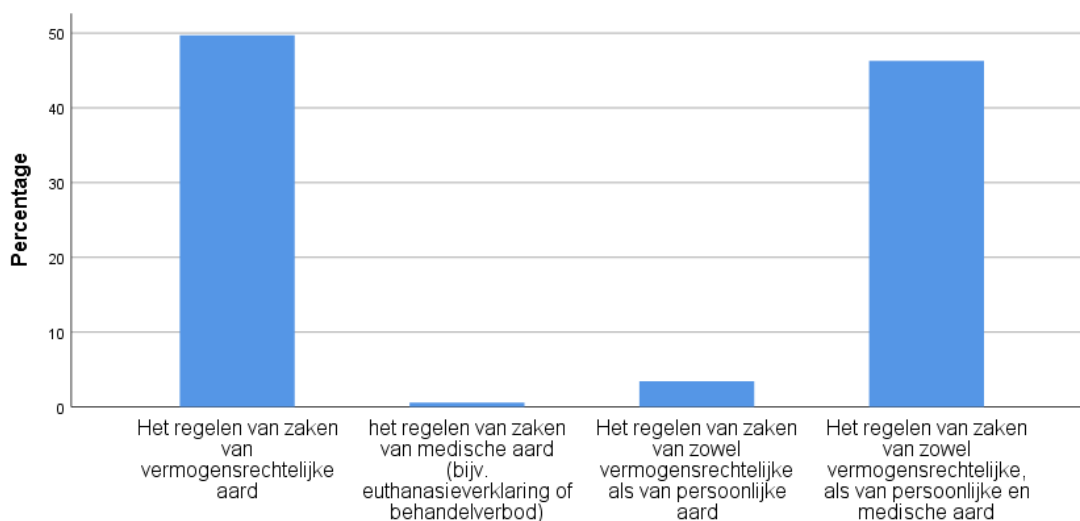
Dit maakt de vraag naar de controle- en toezichtmaatregelen die in de praktijk worden gebruikt, van belang.

**Tabel 2** Oogmerk dat het meeste voorkomt

	Aantal	Procent
Een toekomstige situatie van wilsonbekwaamheid door ziektes als dementie en Alzheimer	153	93,3
Een toekomstige situatie van wilsonbekwaamheid door bijv. een ernstig auto-ongeluk	3	1,8
Een toekomstige situatie waarin de cliënt door mobiliteitsproblemen niet meer alles zelf kan regelen.	5	3,0
Een toekomstige situatie waarin de cliënt door de digitalisering en de modernisering van de samenleving niet meer alles zelf kan regelen.	3	1,8
Totaal	164	100

De respondenten is tot slot gevraagd wat volgens hen het merendeel van de cliënten regelt in het levenstestament. Gaat het daarbij om financiële, medische of persoonlijke zaken of een combinatie hiervan? Uit figuur 2 blijkt dat het in de meeste gevallen, bijna 50%, de belangrijkste reden bestaat uit het regelen van zaken van vermogensrechtelijke aard. In circa 46 % van de gevallen gaat het om regelen van zaken van zowel vermogensrechtelijke, persoonlijke als medische aard. Slechts in een aantal gevallen bestaat volgens de respondenten de belangrijkste reden voor cliënten om een levenstestament op te stellen uit het regelen van zaken van medische aard (0,6%) of het regelen van zowel zaken van vermogensrechtelijke als van persoonlijke aard (3,4%).

**Figuur 2** Inhoud levenstestament



## Toezicht

Toezicht is een actueel onderwerp dat de aandacht heeft van het notariaat, getuige de extra aandacht hiervoor in het meest recente model van de KNB.<sup>6</sup> In het kader van het vragenlijstonderzoek is notarissen allereerst gevraagd in welke situaties een vorm van toezicht geïndiceerd is. Van de 167 notarissen die deze vraag hebben ingevuld is 33% van mening dat toezicht standaard in het levenstestament dient te worden opgenomen. Bijna 40% is van mening dat toezicht geïndiceerd is als de volmachtgever hierom vraagt. 26,3% van de notarissen is van mening dat toezicht geïndiceerd is als de situatie hierom vraagt en er sprake is van bepaalde gevoeligheden. 2 notarissen achten toezicht in geen enkele situatie geïndiceerd.

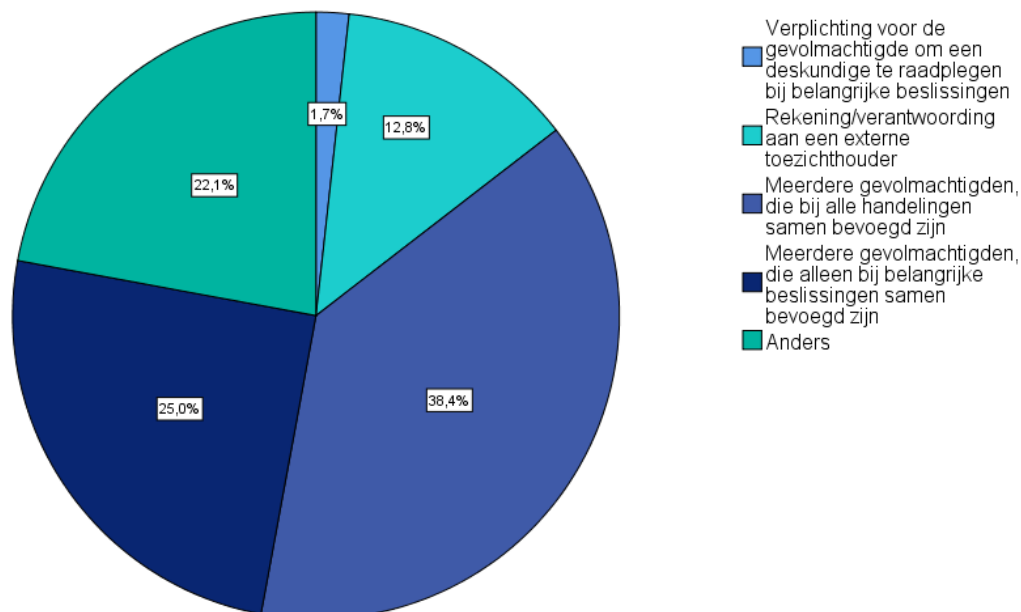
**Tabel 3** Situaties waarin toezicht is geïndiceerd

	Aantal	Procent
Standaard	55	32,9
Als de volmachtgever erom vraagt	66	39,5
Als er gevoeligheden zijn	44	26,3
Nooit	2	1,2
Totaal	167	100

De notarissen is vervolgens gevraagd welke vorm van toezicht of controle op hun kantoor het meest wordt ingebouwd. Op basis van literatuur zijn vier antwoordmogelijkheden vastgesteld. Respondenten werd door middel van de antwoordmogelijkheid 'anders' de mogelijkheid gegeven deze antwoordmogelijkheden aan te vullen. 38,4% van de respondenten geeft aan dat de benoeming van meerdere gevolmachtigden die bij alle handelingen gezamenlijk bevoegd zijn, in hun praktijk het meeste voorkomt. Bij 25% van de respondenten komt de benoeming van meerdere gevolmachtigden eveneens als meeste voor, hierbij gaat het echter om een gezamenlijke bevoegdheid voor belangrijke beslissingen. 12,8% van de respondenten geeft aan dat het afleggen van rekening en verantwoording aan een externe toezichthouder, op hun kantoor de meest ingebouwde vorm van toezicht is. Slechts een klein aantal notarissen (1,7%) geeft aan de verplichting voor de gevolmachtigde om een deskundige te raadplegen bij belangrijke beslissingen, op hun kantoor de meest ingebouwde vorm van toezicht is. De antwoordmogelijkheid 'anders', waar circa 22% van de notarissen gebruik van hebben gemaakt, is voornamelijk gebruikt om aan te geven dat er niet een bepaalde toezichts- of controlevorm uitspringt en dat er vaak sprake is van een combinatie van verschillende vormen van toezicht. Een voorbeeld hiervan is de benoeming van meerdere gevolmachtigden die aan elkaar rekening en verantwoording afleggen of aan een externe toezichthouder. Een andere vorm van toezicht die wordt genoemd betreft de benoeming van een of meer familieleden als toezichthouder.

<sup>6</sup> <https://www.knb.nl/nieuwsberichten/model-levenstestament-vernieuwd> (laatst bijgewerkt 02-04-2019).

**Figuur 3** Toezichtvormen



Dat veelvuldig gebruik wordt gemaakt van de benoeming van meerdere gevolmachtigden is van belang, omdat banken hebben aangegeven hier slecht mee uit de voeten kunnen.<sup>7</sup> Na overleg met de Nederlandse Vereniging van Banken (NBV) is daarom in het KNB-model een bancaire paragraaf opgenomen waarin voor de situatie dat gemachtigden gezamenlijk moeten handelen, is opgenomen dat een ondervolmacht kan worden afgegeven. Hiermee kunnen de gevolmachtigden zelf een situatie creëren waarin zij apart van elkaar kunnen handelen.<sup>8</sup> De vraag is of deze toezichtvorm daarmee niet aan waarde verliest.

### Acceptatie door derden

In het vragenlijstonderzoek is eveneens ingegaan op de acceptatie van het levenstestament door derden, waarbij onder andere gedacht moet worden aan acceptatie van het levenstestament door de reeds genoemde banken. Notarissen is gevraagd of, voor zover bij hen bekend, cliënten problemen ervaren waar het gaat om de acceptatie van het levenstestament door derden. Ook hier wordt benadrukt dat het gaat om observaties van respondenten. Niet in alle gevallen zullen problemen met betrekking tot de acceptatie bij het notariaat bekend zijn. Van de 164 notarissen die de vraag hebben beantwoord, geven 39 notarissen aan dat cliënten weleens problemen hebben ervaren met de acceptatie van het levenstestament door derden. Deze 39 notarissen is vervolgens gevraagd bij welke instanties dit het geval is. Banken, artsen en familieleden worden hierbij het vaakst genoemd. Problemen met de acceptatie van het levenstestament door banken, artsen en familieleden, komen eveneens naar voren bij de vraag welke knelpunten notarissen zien in de uitvoering van het levenstestament. In het kader van de acceptatie door banken wordt als knelpunt de benoeming van meerdere gevolmachtigden genoemd:

<sup>7</sup> T. Denekamp, 'Het levenstestament en de bank', in: F.W.J.M. Schols & B.C.M. Waaijer (red.), *Het levenstestament. Nader verijnd*, Den Haag: Sdu 2017, p. 103-109.

<sup>8</sup> T. Denekamp, 'Wilsonbekwaamheid en de bank', in: A.R. Autar, J.P.M. Stubbé & L.C.A. Verstappen (red.), *Compendium Levenstestament*, Den Haag: Sdu 2018, p. 187-197.

‘Veel banken kunnen meerdere gevolmachtigden niet verwerken in hun eigen systemen. Dan moet je met omwegen/ondervolmachten e.d. een werkbare situatie creëren, terwijl het probleem door een aanpassing van een computersysteem op te lossen is.’

‘Bankvolmacht kan eigenlijk maar op 1 kind. Vaak is de wens van ouders om meerdere kinderen voor de bank te machtigen.’

Waar het gaat om de acceptatie van het levenstestament door familieleden wordt gewezen op ruzies in de familiesfeer en situaties waarbij familieleden achteraf toch niet zo goed met elkaar op kunnen schieten als vooraf werd aangenomen:

‘De uitvoering door een kind terwijl er andere kinderen zijn die dit niet accepteren.’

‘Kinderen of verdere familieleden verschillen van mening over wie de volmacht moet verkrijgen en hoe daarmee wordt omgegaan.’

### **Conclusie en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek**

Met het vragenlijstonderzoek dat in deze managementrapportage centraal staat, is een beeld verkregen van de achtergrondkenmerken van cliënten, het oogmerk waarmee een levenstestament wordt opgesteld, de situaties waarin toezicht door notarissen noodzakelijk wordt geacht en de verschillende vormen van toezicht die worden ingebouwd en tot slot de acceptatie door derden. Gezien het lage responspercentage is terughoudendheid ten aanzien van het verbinden van conclusies aan deze resultaten op zijn plaats. Er kan niet met zekerheid gesteld worden dat de resultaten representatief zijn voor de situatie in Nederland. Daar staat tegenover dat de verdeling van het responspercentage gekeken naar de regio's wel een goede afspiegeling lijkt te vormen van de verschillende regio's. De resultaten zijn daarom zeker illustratief en zullen worden meegenomen in vervolgonderzoek.

Dit vervolgonderzoek zal zich onder andere richten op de vraag wat het belang is van toezicht op het handelen van de gevolmachtigde. In deze managementrapportage is naar voren gekomen dat het levenstestament in de meeste gevallen wordt opgesteld om voorzieningen te treffen voor een toekomstige periode van wilsonbekwaamheid. Deze periode van wilsonbekwaamheid betekent echter in de regel dat de volmachtgever niet of verminderd in staat zal zijn om het handelen van de gevolmachtigde te controleren. Toch lijkt toezicht lang niet altijd een uitgemaakte zaak te zijn. Een meerderheid van de notarissen geeft aan dit in te bouwen als de volmachtgever erom vraagt of indien er sprake is van gevoeligheden. Door middel van een rechtsvergelijkend onderzoek dat momenteel aan de Vrije Universiteit in samenwerking met het NSCR wordt uitgevoerd, wordt onder andere gekeken hoe hier in het buitenland mee wordt omgegaan. Dit rechtsvergelijkend onderzoek zal zich eveneens richten op de vraag welke problemen in het buitenland bestaan met betrekking tot de acceptatie van het levenstestament door derden en de oplossingen die daarvoor gevonden zijn.

Eerder werd reeds opgemerkt dat in een aantal gevallen sprake is van observaties van notarissen. Zo zal een notaris niet in alle gevallen op de hoogte zijn van problemen met betrekking tot de acceptatie van het levenstestament door derden. Een notaris heeft per slot van rekening maar beperkt zicht op wat er nadat een levenstestament op kantoor is opgesteld, vervolgens in de praktijk mee gebeurt.

Het is daarom relevant om eveneens onderzoek te doen naar de verwachtingen en ervaringen van de volmachtgever en de verschillende actoren die bij de uitvoering van het levenstestament zijn betrokken zoals de gevolmachtigde, de toezichthouder, de bank en de zorgverlener. In het najaar van 2019 zullen onderzoekers van de Vrije Universiteit en het NSCR met een dergelijk onderzoek van start gaan. Door middel van interviews zullen de ervaringen van de volmachtgever en de verschillende actoren die bij de uitvoering zijn betrokken, in kaart worden gebracht. Tevens zal worden onderzocht welke knelpunten zich voordoen en welke oplossingen hier in de praktijk voor zijn gevonden.

Contactgegevens: Rieneke Stelma-Roorda LLM MSc | [h.n.roorda@vu.nl](mailto:h.n.roorda@vu.nl)

**NSCR**

De Boelelaan 1077  
1081 HV Amsterdam

**Postadres**

Postbus 71304  
1008 BH Amsterdam

**T** 020 598 5239

**E** [nscr@nscr.nl](mailto:nscr@nscr.nl)

**www.nscr.nl**



**VU Faculteit der Rechtsgeleerdheid**

De Boelelaan 1077  
1081 HV Amsterdam

**Postadres**

De Boelelaan 1105  
1081 HV Amsterdam



Het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandaving (NSCR) is onderdeel van de institutenorganisatie van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).